

Csillagásztörténet

Aki „berobbant” a műkedvelő csillagászatba

Zerinváry Szilárd (1915–1958)

Neve az 1950-es évek elején tűnt fel az ismeretterjesztő folyóiratok csillagászati és geofizikai cikkeinek szerzőjeként. A rendszeresen cikkező, előadó szakemberek és műkedvelők meghökkenve kérdezték az Ismeretterjesztő Társulat szakosztályi titkárát, Róka Gedeont:

— Ki ez a Zerinváry Szilárd?

— Katonaiskolai tanár — hangzott a szűkszavú válasz (többet ugyanis ő sem tudott róla).

Utóbb személyesen is megismerhettük, amikor magas, szikár alakja az előadói emelvényen is feltűnt. Hallgatói, olvasói megtanulták becsülni, értékelni nagy gondal, minden részletre kiterjedő figyelemmel összeállított beszámolóit. Zerinváry Szilárd bekapcsolódása a hazai népszerűsítő és irodalomba új szint, sőt új fejezetet is jelentett a csillagászati ismeretterjesztés és a szakszerű áttekintések terén. Már az 1950-es évek első felében olyan témákkal foglalkozott, amelyeket a szakemberek akkoriban elhanyagoltak: a bolygók fizikájával és „geológiájával”, a Föld kozmikus helyzetével és kapcsolataival. Ezekről a kérdésekről akkoriban kevés írás látott napvilágot. Csupán egy évtized múlva, a mesterséges égitestek mérései, észlelései helyezték előtérbe a Naprendszer térségének, a Föld közeli és távolabbi környezetének kutatását. Zerinváry Szilárd írásai ennek a korszaknak voltak előfutárai.

Ma már kevesen tudják, hogy Zerinváry Szilárd nem volt hivatásos csillagász. Érdeklődése a Föld fizikáján át fordult a Hold és a bolygók kutatása, majd a Nap és a csillagok természetének vizsgálatára.

Aradon született 1915. február 8-án. A gimnáziumot Bonyhádon és Szarvason végezte, majd a szegedi Ferencz József Tudomány Egyetem bölcsészeti karára iratkozott, ahol 1938-ban kapott tanári oklevelet. A földrajz szakon szerzett diplomát, de érdeklődése már ekkor a geofizika felé vonzotta. A következő évben kinevezték a kőszegi katonai reáliskola tanárává. Itt tanítványai közé tartozott a fiatal Izsák Imre (1929–1965), aki utóbb a mesterséges holdak segítségével levezetett Föld-alak meghatározásával szerzett hírnevet az Egyesült Államokban.

A jó képességű, alapos felkészültségű földrajztanárt 1943-ban nevezték ki a budapesti Bolyai Honvéd Műszaki Akadémia geográfia és kartográfia (térképeszt) tanárává. Ekkor alapított családot (leányai: Zsuzsa 1944-ben, Ildikó 1951-ben született). 1944-ben a frontra vezényelték, 1945-ben pedig orosz fogságba került. Alighanem a négy esztendei hadifogság nagymértékben hozzájárult gyógyíthatatlan betegségé kifejlődéséhez és zárkózott természetének kialakulásához.

Négy esztendő után került haza, és ekkor nevezték ki a szentendrei Táncsics Mihály Tisztiiskola tanárává. Ekkoriban kezdett cikkeket írni az *Élet és Tudomány*, a *Természet és Társadalom* és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat csillagászati szakosztályának belső terjesztésű értesítője, a *Meteor* számára. Írásai főleg a Naprendszer égitestjeiről és magáról a Napról adtak igen alapos, és az akkori idők legújabb kutatásain alapuló ismertetést. Kitűnő nyelvtudása nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy ismertetései igen körültekintő, széleskörű adatgyűjtés alapján állítsa össze. Mivel az akkori politika a szovjet tudományos eredmények hangsúlyozását erőszakolta, a Rákosi-rendszer szemében egyébként is gyanús Zerinváry számos cikkében kényszerült ezeket a vizsgálatokat kiemelni. De legtöbbször módot talált arra, hogy — bevezetésként vagy összefoglalásként — a nyugat-európai és amerikai munkákról is szóljon.

Cikkeit, majd könyveit is a rendkívül aprólékos adatgyűjtés és ismertetés jellemzi. Aki a rakétakorszak előtti geofizika és bolygó kutatás eredményeiről kíván tájékozódni, ma is nagy haszonnal forgathatja Zerinváry könyveit és cikkeit. Különösen értékesé teszi ezeket az írásokat, hogy minden lényeges alapfogalmat pontosan megmagyaráz, gondosan ismerteti az akkori idők új eredményeit. Ily módon Zerinváry Szilárd munkái ma is nagyon jó bevezetők mindazok számára, akik alaposan kívánnak megismerkedni a Nap, a Föld és a bolygók, illetve a Naprendszer fizikájával.

Az 1950-es évek elején azonban betegsége mind jobban elhatalmasodott. Az akkori idők nyomasztó politikai légkörében talán némi megkönnyebbülést jelentett számára, hogy 1953-ban, betegségére hivatkozva, kérhette leszerelését. A következő évben az ELTE ún. Lenin intézetének felkért előadója lett, ezt a munkakört (csillagászat és geofizika előadások tartását) 1956-ig megtartotta. A következő év nyarán felkérték az Akadémiai Kiadó enciklopédia csoportjának vezetésére, de elhatalmasodó betegsége (gyomorfekély) miatt ezt a feladatot már alig tudta ellátni.

Talán érezte, hogy munkássága rövidre szabott: 1953–57 között egymás után jelentek meg hosszabb-rövidebb cikkei az *Élet és Tudomány*, a *Természet és Társadalom* (1957-től *Természettudományi Közlöny*), a *TTIT Csillagászati Szakosztály Meteor* c. értesítőjében, az *Ifjú Technikus* hasábjain, a *Csillagászati évkönyvben* (1953, 1954, 1959). Magasabb színvonalú szakmai összefoglalásai az *Időjárás* c. meteorológiai szaklapban láttak napvilágot (1954-ben majdnem minden számban!). 1953-tól évente jelent meg egy-egy könyve:

1953-ban „A Naprendszer élete”, 383 old., 134 ábra, 21 tábla, Művelt Nép Könyvkiadó (Ember és Világ sorozat);

1954-ben „A Föld helye a Világmindenségben”, 107 old., 51 ábra, Művelt Nép Könyvkiadó (Természettudományos Kiskönyvtár, 104. sz.);

1955-ben „Nap, Föld, Emberiség”, 539 old., 251 ábra, 13 tábla, Művelt Nép (Ember és Világ sorozat);

1956-ban „A Föld fizikája”, 461 old., 216 ábra, 2 színes tábla, Művelt Nép Könyvkiadó.

A folyóiratokban megjelent írásai mai szemmel azért tanulságosak, mert meglepetve látjuk belőlük: mennyi új eredmény csírája (vagy alapgondolata) megvolt már az 1940-es, 50-es években.

1957 elején Kulin György javaslatot tett a Gondolat Kiadónak a másfél évtizeddel korábban megjelent *A távcső világa* új, korszerűsített kiadására. Különös módon a kiadó nem kívánt foglalkozni ennek a műnek megjelentetésével. Zerinváry, aki nagyra becsülte Kulin Györgyöt, ekkor ajánlatot tett a kiadónak, hogy egy korábbi

szerzői megbízást módosítva, közös műként jelentessék meg A távcső világát. Így jelenhetett meg az amatőr csillagászok kedvelt enciklopédiájának második kiadása, 538 oldalon, 294 ábrával és 16 képtáblával. Sajnos, Zerinváry váratlan halála miatt az általa vállalt leíró csillagászati rész csonka maradt, a könyvet más társszerzőkkel (Bartha L., Gauser K., Orgoványi J., Sinka J.) kellett befejezni, és ez némileg megérezhető a munka egyenetlenségein. Ám így is könyvsiker lett az új A távcső világa, és megnyitotta az utat a bővített, javított harmadik kiadáshoz.

Zerinváry Szilárd kétségtelenül az 1950-es évek legtermékenyebb csillagászati ismeretterjesztő szerzője volt. Tragikusan szűkre szabott — alig hét esztendei — tevékenysége alatt öt könyve (egy ezekből társszerzővel), mintegy 50 nagyobb népszerűsítő és szakmai összegező cikke, ugyanennyi rövid ismertetése és egy tucat fordítása jelent meg nyomtatásban.

Elősorban tudománynépszerűsítő íróként tartották számon, és talán ezért nem figyeltek föl tudományos igényű gondolataira, amelyekkel a következő évtized kutatási tervének előfutárává vált. Pedig már a „Nap, Föld, emberiség” bevezetőjében megírta: „Minden alkalmat megragadtam arra, hogy a Földet párhuzamba állítsam a kozmikus környezetünkben levő égitestekkel, a Holddal, a bolygókkal... Meg kell azonban jegyeznem, hogy ezen a téren szinte járatlan utakon haladtam... Feladatomban tartottam azt is, hogy olyan utakra vezessem az olvasókat, amelyek az egyes tudományágakat összekötik...”

Akkoriban (1956) ezek a gondolatok még újszerűek voltak. Az összehasonlító bolygókutatás csak a következő évtizedben bontakozott ki. Egyik beszélgetésünk alkalmával Zerinváry Szilárd megemlítette, hogy egy tudományos igényű tankönyvet tervez a Föld, a Hold és az egyes bolygók geológiai, légkörtani, geofizikai összehasonlítására. Sajnos, erre már nem maradt ideje, pedig vitathatatlanul úttörő munka lett volna.

Nemcsak írásban, előadásaiban, de magánbeszélgetések során is szívesen megosztotta új ismereteit másokkal. Ha vitára került sor, nyugodtan és soha nem erőszakosan érvelt. Írásaiban a vitatott kérdések tárgyalásakor felsorakoztatta a különféle véleményeket, az olvasóra bízva a választást. Saját nézetét csak akkor hangoztatta, ha arra vonatkozóan valóban megalapozott érvekkel rendelkezett.

Arról csak néhány közelebbi ismerőse tudott, hogy fiatalon a szépirodalom is csábította. Kissé borongós hangulatú, de vitathatatlan tehetségről tanúskodó költeményeiből 1936-ban egy kis kötetet is kiadott („Tavaszi ének”).

Az 1956-os forradalom tragédiája testileg-lelkileg megrendítette. Egészsége ettől kezdve rohamosan hanyatlott, 1957-ben többször is kórházi kezelésre szorult. Karácsony előestéjén újból kórházba kellett szállítani, a tervezett operációra azonban már nem került sor: negyven esztendővel ezelőtt, 1958 első napján örökre eltávozott közülünk.

Amikor 1963-ban felmerült egy, a csillagászati ismeretterjesztés és az amatőr munka jutalmazására szolgáló emlékérem alapítása, egykori lakóhelye, Szentendre városi tanácsa vállalta a megvalósítást. Az emlékérmét ettől kezdve — a város vezetésének kívánságára — Zerinváry Szilárd nevében adták át. 1989 óta azonban nem került sor többé a Zerinváry-emlékérem kiosztására. A magyar amatőrmozgalom szép feladata lenne e hagyomány újjáélesztése.

BARTHA LAJOS